

Povaha předvolebních průzkumů a jejich role v rozhodování voličů

Jiří Vinopal

Předvídání výsledků voleb

Společně se změnou politického uspořádání v postsocialistických zemích došlo přirozeně také k přijetí některých doprovodných nástrojů demokratického zřízení, jako například nezávislého zkoumání nálad, názorů a postojů obyvatel.

Předvolební průzkumy jsou proto v současné době zcela neodmyslitelným souputníkem volebních klání.

U příležitosti letošních voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, které proběhly ve dnech 2. a 3. června, byly volební předpovědi tématem obzvláště živým, předvolební výzkumy na sebe strhávaly nebývale velkou pozornost. Nutno současně podotknout, že převážně v záporném smyslu. V následujících odstavcích je proto mým cílem uvedení některých důvodů, kvůli nimž se dostaly pod tak ostrou palbu kritiky. Kromě toho se pokusím zhodnotit samu tematiku volebních předpovědí, a to zejména v souvislosti s konečnými výsledky voleb, a nastínit některé teoretické koncepty, které mohou v těchto momentech vstupovat do hry.

Historie předvolebních výzkumů v České republice není nijak dlouhá, přesněji řečeno, není dlouhá v novodobé historii. Podobně jako v západních demokratických zemích byly základy předvolebních výzkumů na českém území položeny již koncem první poloviny 20. století, jejich rozvoj byl ovšem ihned v zárodku zadušen únorovým převratem. Zatímco sociologie a výzkum veřejného mínění během následujícího čtyřicetiletého období přece jen zažívaly okamžiky vzkříšení a naděje, předvolebních výzkumů se to prakticky netýkalo. Předpovídat výsledky voleb v situaci, kdy bylo prakticky možné volit pouze jedinou stranu, se asi i tehdejšími představitelům zdálo poněkud absurdní...

Jak bylo zmíněno, alespoň výzkum veřejného mínění občas zažíval období jistého uvolnění. To samozřejmě neznamenalo svobodu bádání, spíše skutečnost, že jej bylo možno pod kontrolou státního aparátu vůbec provádět. (K historii výzkumu veřejného mínění v ČR blíže [Adamec 1996, Bečvář 1996, Šamanová 2006].) Díky tomu byla rozvíjena metodologická stránka kvantitativního sociologického zkoumání prostřednictvím dotazníkových šetření (konstrukce otázek a dotazníků, způsoby výběru respondentů, standardizované techniky sběru dat, práce s tazatelskou sítí atp.), a po roce 1989 vznikající volební výzkumy tak měly přinejmenším z hlediska technické a metodologické výbavy na čem stavět. Bohužel nebylo, a jak se u příležitosti posledních voleb opět ukázalo - stále ještě není, na čem stavět v rovině teoretické.

Dlouhá a především nepřerušovaná historie předvolebních výzkumů v západních demokraciích (k historii volebních výzkumů viz Krejčí [2004]) poskytla tamějším výzkumníkům bohatý materiál ke sledování a analýzám volebního chování občanů. Představitelé renomovaných agentur zabývajících se zkoumáním veřejného mínění měli desítky příležitostí ke sledování vztahu politických preferencí respondentů výzkumů

a skutečných výsledků voleb. Všimli si, jak politická angažovanost a participace, síla stranické identifikace, síla přesvědčení o volbě strany a mnoho dalších aspektů politických postojů souvisí s tím, jaký lístek nakonec volič skutečně vhodí do urny. Na základě takových analýz pak mohl být sestavován model volebního chování, který dokáže z výsledků předvolebního výzkumu za ideálních podmínek velice přesně předpovědět, jak dopadnou volby. Takováto volební prognóza je nástroj (matematický model) založený na multidimenzionálním pojetí předpokladů volebního chování, je odzkoušen na množství reálných případů volebních situací a díky nim je také průběžně optimalizován, aby produkoval co nejpřesnější předpovědi. Je jasné, že vytvoření, odzkoušení a optimalizace takového modelu není otázkou jednoho odpoledne nad daty ani otázkou analýzy jedné voleb. Kvalitní nástroj pro předpověď volebního chování vzniká v průběhu mnoha (spíše desítek) let a ke svému ověřování potřebuje zkoušku řady reálných volebních situací. Přinejmenším z tohoto důvodu je pravděpodobné, že historie svobodných voleb v České republice prozatím nepostačuje k vyladění skutečně kvalitního nástroje pro předpověď volebních výsledků.

Řešením přitom není zdánlivě jednoduchá věc, totiž aplikace některého modelu volební prognózy vytvořeného v západních zemích. Odlišný politický systém, kultura, principy volebního chování a historická zkušenost brání jednoduché aplikaci nástroje odzkoušeného v jiných podmínkách. Jistě je možné se takovými přístupy inspirovat, konkrétní síly jednotlivých proměnných a vztahy mezi nimi je však stejně nutné odzkoušet in vivo v podmínkách české společnosti.

Aplikaci volební prognózy kromě toho znesnadňují další okolnosti. Jak jsem zmínil, podává i dobře vyladěná prognóza přesné údaje jen za jistých ideálních podmínek. Těmi jsou především stabilní politický systém a absence výrazných událostí v posledních dnech předvolební kampaně. Zatímco stabilita politického systému v České republice je z hlediska prognózování řekněme uspokojivá, poslední předvolební kampaň nebrala na „požadavky výzkumníků“ žádný ohled.

Povaha výsledků předvolebních průzkumů

O předpověď volebních výsledků (volební prognózu) se před červnovými volbami pokusila jediná organizace zabývající se průzkumem veřejného mínění: Factum Invenio. Další tři subjekty mapující průběžně politické postoje, STEM a CVVM SOÚ AV ČR a SC&C, přinesly před volbami informace o preferencích politických stran, nikoli však volební prognózu. Různé organizace tak zveřejňovaly různé produkty předvolebního výzkumu, které se z pochopitelných důvodů lišily. Základní zdroj odlišnosti je přitom v rozdílných populacích, o kterých měly tyto informace podávat výpověď: zatímco prognóza vypovídá pouze o lidech, kteří se zúčastní voleb, voličské preference o souboru, který účast ve volbách nevyloučil, a straníc-

ké preference o souboru všech oprávněných voličů bez ohledu na to, zda k volbám půjdou či nikoli.¹ (Podrobně k různým typům předvolebních výzkumů viz Lebeda, Krejčí a Leontiyeva [2005].) V každém z případů mají výsledky přinést informaci o jinak definované a početné skupině lidí, a díky tomu se u nich také liší procentuální podíly podpory jednotlivých politických subjektů.

Přitom lze všechny zmíněné údaje vypočítat z výsledků jednoho a téhož výzkumu. Záleží pouze na tom, zda zahrneme nebo nezahrneme do analyzovaného souboru také ty, kterým je některá strana sympatická, ačkoli řekli, že k volbám nepůjdou, nebo respondenty, kteří odpověděli, že prozatím nevědí, koho budou volit. Jiné procentuální hodnoty pak budou v grafu prezentovány, pokud v něm figurují i skupiny „nerozhodnut“, „nepůjde k volbám“ a jiné, pokud jsou tyto skupiny ze zpracování vyloučeny. V prvním případě na konkrétní strany „zbývá rozpočítat“ pouze např. 65 % (35 % souboru tvoří nerozhodnutí a odmítající volební účast), ve druhém se celek 100 % rozpočítá pouze mezi konkrétní politické strany. Ačkoli všechny analýzy vycházejí z téhož výzkumu, jejich rozdílný přepočít (stranické preference, voličské preference, prognóza) způsobí viditelně odlišné výše procentuálních podílů. Jedna a tatáž strana tak může získat např. 19 % ve stranických preferencích, 23 % ve voličských preferencích a 29 % ve volební prognóze.

Všechny typy údajů přitom mají svou vypovídací hodnotu, lze je využít k různým účelům. Stranické preference informují o obecných politických postojích a jsou cennou informací o náladě společnosti především v mezivolebním období, prognóza modeluje výsledky voleb a poskytuje tak vítaný informační materiál stranám i voličům v průběhu předvolební kampaně. Nedostatečné rozlišování těchto údajů má za následek hluboká nedorozumění, která vedou k zavádějícím interpretacím v médiích, k matení v otázce síly jednotlivých politických subjektů a vytváření pseudokauz v průběhu předvolební kampaně. Nevyhnutelně pak dochází také ke zpochybňování výsledků předvolebních výzkumů, práce výzkumných organizací a ke ztrátě důvěry v průzkumy obecně.

Celá záležitost se navíc dále relativizuje z toho důvodu, že každý procentuální údaj vyplývající ze sociologického průzkumu

mu je nevyhnutelně zatížen statistickou chybou (nepřesností měření, která automaticky vyplývá z faktu výběru několika stovek respondentů ze souboru několika milionů obyvatel). Ta se pohybuje průměrně v řádu +/- 2 procentní body, což v důsledku znamená, že tříprocentní rozdíl mezi stranami, nebo mezi výzkumnými organizacemi ještě neznamená, že by strany měly odlišnou podporu, nebo že by se výsledky dvou agentur lišily (Blíže Vinopal [2003].) Převládající ignorace těchto a dalších skutečností ještě více prohlubovala zmatek v oblasti prezentace výsledků letošních předvolebních průzkumů. Běžně byly přeceňovány i minimální rozdíly mezi jednotlivými politickými stranami, ačkoli ze statistického hlediska k tomu nebylo nejmenší oprávnění. Magická hranice 5 % byla aplikována na stranické preference, které nemají s předpovědí volebního výsledku téměř nic společného, a stejná hodnota byla slepě vykreslována jako střed politického vesmíru, který rozhoduje o bytí a nebytí soupeřících subjektů.

Proto lze tuto část uzavřít konstatováním, že situace na poli předvolebních výzkumů byla před parlamentními volbami v roce 2006 značně zmatená; z části dílem novinářů, neschopných či neochotných rozlišovat různé druhy informací jednotlivých výzkumných pracovišť, z části dílem zástupců samotných organizací, kteří nevěnovali dostatečnou pozornost osvětě a vzájemnému sladění přístupů. Lze očekávat, že v příští předvolební kampani bude po posledních zkušenostech situace v sektoru předvolebních výzkumů dosti odlišná.

Předvolební průzkumy a výsledky voleb 2006

Ve druhé části se zaměříme na některé další konkrétní problémy a situace, které v souvislosti s letošními volbami do Poslanecké sněmovny nastaly. Většina z nich se odvíjí od uvedených skutečností, předvolební průzkumy v nich tedy hrají důležitou roli. Podívejme se v první řadě na to, do jaké míry jejich údaje korespondovaly s následnými výsledky voleb.

Jak bylo řečeno, volební prognózu připravila pouze agentura Factum Invenio. Porovnávat výsledky voleb s údaji zveřejňovanými dalšími organizacemi, tedy STEM a CVVM SOÚ AV ČR a SC&C, lze pouze za předpokladu, že se jejich

Tabulka 1: Srovnání voličských preferencí a prognóz s výsledky voleb

		ODS	ČSSD	KSČM	KDU- ČSL	SZ	ostatní	celková odchylka ¹
volby 2006		35,4	32,3	12,8	7,2	6,3	5,9	
STEM	odhad	33,2	31,4	16,2	6,8	8,8	3,6	
	odchylka	4,8	0,8	11,6	0,2	6,3	5,3	28,9
SC&C	odhad	35,6	28,0	14,0	6,7	9,9	5,8	
	odchylka	0,0	18,5	1,4	0,3	13,0	0,0	33,2
CVVM SOÚ AV ČR	odhad	32,0	28,0	15,5	5,5	10,5	8,5	
	odchylka	11,6	18,5	7,3	2,9	17,6	6,8	64,6
Factum Invenio	odhad	27,8	28,5	17,3	9,0	8,6	8,8	
	odchylka	57,8	14,4	20,3	3,2	5,3	8,4	109,4

Pozn.: technické informace o výzkumech.

STEM: voličské preference, 1 638 respondentů, sběr dat 2. – 9. 5. 2006.

SC&C: voličské preference, 2 061 respondentů, sběr dat 25. – 26. 5. 2006 (pro MF Dnes).

CVVM SOÚ AV ČR: voličské preference, 835 respondentů, sběr dat 1. – 8. 5. 2006.

Factum Invenio: volební prognóza, 955 respondentů, sběr dat 18. – 24. 5. 2006.

data přepočtem na strukturu bez nerozhodnutých a nevoličů, a s výslovným upozorněním, že tyto organizace své výsledky samy za předpověď volebního výsledku nevydávaly.² Jednoduše řečeno jde v tomto případě o triviální volební odhad, který vychází pouze z odpovědi respondentů na otázku, koho budou volit, a není založen na žádných dalších proměnných ovlivňujících volební chování.

O to překvapivější je, že právě tyto jednoduché odhady se s volebními výsledky nakonec shodovaly lépe než snaha o prognózu.³ (viz tabulku 1)

Jak je možné, že nástroj, který je konstruován přímo k předpovědi výsledků voleb, dosahuje menší přesnosti než jednoduché přepočty stranických preferencí, a to i za situace, že sběr dat byl v jeho případě podstatně blíže datu voleb? Důvodů je jako obvykle několik.

V první řadě je zřejmé, že nebyla zabezpečena ani jedna základní podmínka pro hladkou aplikaci prognostického nástroje: předvolební kampaň měla skutečně velmi daleko k hladkému průběhu bez vážných politických událostí (obvinění premiéra z pohlavního zneužívání, obvinění vládní strany z propojení s organizovaným zločinem, fyzické napadení ministra zdravotnictví bývalým místopředsedou nejsilnější opoziční strany, rozkol na severomoravské kandidátce Strany zelených, přímá osočování představitelů KDU-ČSL na billboardech, fyzické napadení místopředsedy KSČM atd.). Ani stabilita politického systému nebyla v předvolebním období z pohledu prognózování zcela ideální. Ačkoli celkově politické prostředí v České republice za stabilní považovat lze, předvolební klání bylo značně rozkolísáno vyořením dosud nepřilíš silného politického subjektu (Strana zelených), definitivním ústupem strany dosavadní vládní koalice (US-DEU), polarizací předvolební kampaně do schématu Paroubek vs. Topolánek a pravděpodobně také pohybem tradiční vládní strany (KDU-ČSL) na magické mediální hladině 5%. Samy tyto skutečnosti mohou předpovědní schopnosti sebelepšího nástroje radikálně oslabit a ani odzkoušený model nemusí za takových okolností přinést uspokojivě přesné výsledky.

Další příčinou neúspěchu volebních prognóz v našem prostředí může být již zmiňovaný nedostatek času a příležitosti na jejich odladění. Je kupříkladu dosti málo pravděpodobné, že by v dosavadní krátké historii demokratických parlamentních voleb byly agentury schopné vytvořit, ověřit a optimalizovat přesný nástroj volebních předpovědí. Malý počet volebních příležitostí a postupné formování politické scény v uplynulých letech neposkytly ideální podmínky pro vývoj přesného a spolehlivého prognostického nástroje. Nelze se však divit, že se o to agentury i přes neúspěchy pokoušely.⁵ Jiným způsobem než precizací předpovědního modelu a jeho následným konfrontováním s realitou se zřejmě postupovat nedá.

Kromě těchto zásadních překážek lze v souvislosti s odchylkami výzkumných dat sledovat i konkrétnější metodologické aspekty, jako je například velikost vzorku respondentů (která má zásadní vliv na reprezentativitu podsouboru voličů např. v jednotlivých krajích), typ výběru (náhodný/kvótní), cílová skupina (15+/18+), strukturace územních jednotek (kraje/oblasti NUTS 2), rozložení tazatelské sítě nebo diverzifikace respondentů. Některé zmíněné aspekty jsou v metodologických specifikacích jednotlivých agentur uváděny (zejména prvně jmenované), některé jsou již drženy pod pokličkou jako interní know-how. Je přitom dosti pravděpodobné, že např.

i míra diverzifikace respondentů (jednoduše řečeno, zda je výzkum o 1000 dotázaných rozvržen do 100 obcí, z nichž v každé je dotázáno 10 lidí, nebo do 200 obcí a v každé je dotázáno 5 lidí), má vliv na reprezentativitu výběrového souboru.

Ostatně, závažná metodologická omezení volebních výzkumů se zřejmě projevila i v hypoteticky nejčistším momentu formulace volební předpovědi, tedy exit pollu. V tomto druhu šetření jsou dotazováni skuteční voliči ve chvíli, kdy opouštějí volební místnost (odpadá tedy starost o předpověď pravděpodobnosti, že se dotázaný voleb skutečně zúčastní) a vypovídají o již uskutečněném chování (nikoli o názorech, představách, koho asi volit budou). Přesto ani takovýto výzkum (realizovaný na obrovském vzorku 26 500 respondentů) nepřinesl nějak závratně přesné předpovědi. Důvody zkrácení jsou zde přitom obdobné, s jakými se potýkají i další běžné průzkumy: ochota lidí vypovídat ve výzkumu. V současné době je zcela běžný 40 procentní podíl odmítajících, což za situace nerovnoměrného zastoupení různých typů lidí v této skupině vede k systematicky vychýleným výsledkům. V případě exit pollu se ukázalo, že menší ochota voličů ČSSD účastnit se průzkumu vedla k výraznému podhodnocení předpovědi výsledku této strany a naopak nadhodnocení předpovědi výsledku ODS.⁶ Na druhou stranu je třeba poznamenat, že ačkoli jako předpověď volebního výsledku ani takovéto "ideální" šetření nepřináší dokonalé výsledky, data získaná exit pollem jsou pro sociální vědce a politické analytiky i tak ohromně užitečná. Kromě zvolené strany totiž obsahují mnoho dalších charakteristik dotázaných, jejichž analýza může přinést zásadní poznatky o chování voličů jako celku, sociálních skupin, elektorátů jednotlivých stran atd.

Shrnuto: větší shoda jednoduchého přepočtu stranických preferencí s volebním výsledkem nemůže být vydávána za výhru tohoto způsobu odhadu. Je jisté, že některé metodologické aspekty těchto výzkumů přispívají k dobré vypovídací hodnotě jejich výsledků (např. velký vzorek respondentů v případě STEM a SC&C), nelze ovšem zapomenout, že ani jedna ze společností tato čísla za volební odhad nevydávala. Jejich superiorita je způsobena spíše selháním oné prognózy, nežli výjimečnou kvalitou odhadu založeného na preferenční otázce.

Po zkušenostech s dezinterpretacemi voličských a stranických preferencí v letošní kampani a všemi nepřijemnými následky pro prestiž výzkumných organizací a oblastí volebního výzkumu zřejmě bude následovat změna v přístupu výzkumných agentur. Lze očekávat, že přinejmenším během volební kampaně přistoupí na požadavky mediálního prostředí a budou se snažit své výsledky přiblížit modelu volební prognózy. Její povaha totiž odpovídá předvolební situaci, interpretace je přímočará, jednoznačná a jednoduchá: procentuální údaje přesně odpovídají prognózovanému volebnímu výsledku, pěti-procentní hranice má v tomto typu výstupu tentýž význam jako u voleb, výsledky jednotlivých organizací lze téměř bez problémů porovnávat. Na druhou stranu vstoupí agentury při odhadování výsledků na podstatně tenčí led. Zatímco dosud měly alibi v konstatování, že volební výsledek nepředpovídají, že jsou jejich údaje "jen" stranickými preferencemi, v případě publikace prognózy se vystavují zcela oprávněně kritice a konfrontaci s případným neúspěchem.

Role předvolebních průzkumů - vybrané momenty

Zůstaneme-li v obecné rovině předvolebních výzkumů, jejich vztahu s výsledky voleb a vlivu na rozhodování voličů, stojí za zmínku několik událostí a konceptů, které se v průběhu letošního předvolebního období objevily. Možná předdeslat, že všechny mají neblahý vliv na predikční možnosti průzkumů a svým způsobem tak mohou fungovat jako alibi pro nepřesné odhady. Kupříkladu zveřejnění zásadních obvinění vládnoucí strany a jejího předsedy čtyři dny před volbami by zřejmě samo o sobě stačilo k takovému rozkolísání váhajícího nebo jen slabě rozhodnutého voličstva, že by jim byly devalvovány odhady sebelepší volební prognózy.

Jako tradičně se i v případě letošních voleb objevily četné spekulace o vlivu samotných předvolebních výzkumů na chování voličů, objevovala se hodnocení typu „Průzkumy veřejného mínění mají kouzelnou moc. Rozhodují o bytí a nebytí stran...“ [Pavlíček: 2006] atp. Právě letos navíc došlo k výraznému vyostření těchto dohadů, a to hned ve dvou souvislostech. Nejprve v únoru překonala Strana zelených magickou mediální hranici 5 %, později v polovině dubna se na této kritické hraně začala pohybovat dosud pevně zakotvená strana KDU-ČSL⁸. Příznačné je, že v obou případech se tyto „dramatické“ události odehrály v rovině stranických preferencí, a tudíž s volebním výsledkem objektivně neměly mnoho společného. Logika mediálního prostředí, hledající zásadní události a senzace i bez obeznamenosti s oblastí, o níž referuje, však z těchto informací vytvořila předvolební kauzy par excellence.

Běžnější typ mediálního a laického uvažování o vlivu volebních výsledků se blíží teorii spirály mlčení [Noelle-Neumann 1984], podle které ve společnosti získávají na důležitosti a důvěryhodnosti ti, kteří mluví a o kterých je mluveno, ti, kteří mlčí a je o nich mlčeno, naopak ztrácejí. Aplikováno na zmíněné situace to znamená, že například překročením pěti-procentní hranice se strana dostává do sféry „mluvení“ (mluví se o ní a současně je jí dán prostor k tomu, aby se sama veřejně vyjadřovala), pod touto hranicí je sféra „mlčení“. Pokud bychom tyto předpoklady aplikovali na Stranu zelených, nenašli bychom zřejmě argumenty k vyvrácení takové jednoduché a srozumitelné představy. Případ KDU-ČSL však poskytuje jiný obrázek. Podle navrženého modelu by tato strana měla při pádu pod pěti-procentní hranici přejít do sféry mlčení, to se však nestalo. Tato „pseudoudálost“ naopak rozvířila hladinu a o KDU-ČSL se začalo mluvit více než doposud. Je pravděpodobné, že považovat pěti-procentní hranici za hranici úspěchu a neúspěchu je zavádějící. Její překonání vyvolává „mluvení“ jak v případě směru vzhůru, tak pádu pod ní. Analogicky to pak platí i o dalších posunech v procentních podílech politických subjektů: nezáleží na směru posunu, pro mediální odezvu a zájem veřejnosti je důležitý posun sám.

Nezapomínejme ostatně, že i Strana zelených se musela nad onu magickou hranici nějak vyšplhat. Kritici, vyčítající předvolebním výzkumům to, že ji svým „mluvením“ dotáhly k volebnímu úspěchu, zapomínají, že se tato strana nejprve sama musela nějak dostat ze sféry „mlčení“. Fakt zveřejnění informace o překročení reflektované procentuální výše třemi nezávislými organizacemi prakticky ve stejný okamžik dokládá, že na vytažení do vedoucího pelotonu se nepodílelo „mlu-

vení“ předvolebních výzkumů, ale že bylo způsobeno jinými příčinami.

Nasvědčují tomu například data CVVM SOÚ AV ČR, sebraná v rámci únorové vlny kontinuálního projektu výzkumu veřejného mínění Naše společnost. Ta totiž probíhala právě ve dnech, kdy byly první informace o překročení pěti-procentní hranice Stranou zelených zveřejněny. Pokud by měla být v důsledku toho „spirála mluvení“ roztočena v míře, jakou jí přisuzují kritici průzkumů, mělo by ve dnech následujících po uveřejnění této informace dojít k dalšímu nárůstu preferencí Strany zelených. (viz tabulku 2)

Žádný takový ovšem zaznamenaný nebyl, podíl sympatizantů Strany zelených byl ve dnech těsně předcházející zveřejnění této zásadní informace ze statistického hlediska stejný, jaký byl ve dnech těsně následujících, a to již nad onou magickou hranicí. V dalším měsíci sice preference této strany opět vzrostly, ovšem opět „pouze“ o hodnotu, o jakou se zvýšily již předtím bez vlivu jakýchkoli informací z průzkumů.⁹

Tím není řečeno, že by principy spirály mlčení v mínění veřejnosti nefungovaly, ani že by nefungovaly konkrétně v tomto případě. Je velice pravděpodobné, že následný nárůst preferencí Strany zelených na úroveň 11 % a setrvání na této hladině prakticky až do okamžiku volebního rozhodování právě těmito procesy podpořeno bylo. Uvedené argumenty jsou namířeny pouze proti přeceňování tohoto jevu v souvislosti s předvolebními výzkumy. Průzkumy veřejného mínění mohou do procesů spirály mluvení/mlčení zasáhnout, a to jak excitačně, tak inhibičně. Samy ji však mohou roztočit jen velmi těžce z toho jednoduchého důvodu, že v první řadě reflektují obsahy a intenzitu, které již veřejné mínění tak jako tak obsahuje. Jimi přinášené informace jej nepochybně částečně zpětně ovlivňují, nikoli však v míře zásadní; samotné jejich výsledky o osudu politických stran nerozhodují.

Tabulka 2. Voličské preference Strany zelených od ledna 2006

voličské preference SZ – leden 2006	2,1 %	N = 698
voličské preference SZ – únor 2006	6,9 %	N = 680
voličské preference zjištěné ve dnech 11. – 16. 2.	7,9 %	N = 457
voličské preference zjištěné ve dnech 17. – 20. 2.	4,9 %	N = 223
voličské preference SZ – březen 2006	11,3 %	N = 688
voličské preference SZ – duben 2006	11,2 %	N = 724
voličské preference SZ – květen 2006	10,6 %	N = 652

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM SOÚ AV ČR.

Na volební situaci se váží i další související teoretické koncepty. Jedním z nejznámějších je bandwagon affect, podle kterého se lidé spíše přikloní ke straně, od níž očekávají vítězství (nebo alespoň ne-prohru), neboť sami „chtějí vyhrát“ a „jet na voze s kapelou“ [Šubrt 1998: 37]. Tento model se opět aplikuje především na onu zakletou pěti-procentní hranici, když se má za to, že voliči se spíše přikloní ke straně, která má podle

všeho šanci se dostat do parlamentu, než aby volili subjekt předem odsouzený k prohře. Údajně tím vzrůstá podpora stran, o nichž předvolební průzkumy referují jako o žhavých kandidátech na poslanecká křesla (řečí médií dosahují 5 a více preferenčních procent), zatímco pravděpodobnost podpory stran s mizivou nadějí se ještě snižuje. Není pochyb o tom, že pro určitou část voličů je tento model rozhodování relevantní, opět jej ovšem nelze přeceňovat.

Lze si totiž představit varianty odlišné. Opakem známějšího bandwagon effectu je tzv. underdog effect [Krejčí 2004: 19], kdy voliči úmyslně pomáhají slabší politické straně. Dalo by se pak zjednodušeně tvrdit, že k volebnímu úspěchu vynesly stranu nízké výsledky předvolebních výzkumů. Relevantní je koneckonců i model rozhodování některých voličů, pro které přestává být strana překročením prahu volitelnosti „zajímavá“ a raději svůj hlas dají jiné malé straně (aby jí také pomohli na vyšší příčky), nebo některé ze stran velkých (když už se tam ta jejich původní malá stejně dostane...). Preferenze strany, která ve výzkumu mírně překročila pětiprocentní hranici, se tak nakonec mohou i snížit.

Je zřejmé, že různé modely se vzájemně ruší, že jejich efekty jdou odlišnými směry a často proti sobě. Podle jednoho vyhoupnutí nad pětiprocentní hranici straně dále pomůže ve volebním zisku, podle druhého jí naopak uškodí. Rozhodnout, který z nich převáží a zda vůbec bude tak silný, aby zásadně ovlivnil celkové volební výsledky, je v každé konkrétní situaci obtížné až nemožné. Volební zisk Strany zelených nakonec nebyl příliš odlišný od prvních prognóz, dezinformace s kolísáním KDU-ČSL také žádné dramatické změny nepřinesla. Pro teorii bandwagon effectu údajně hovoří volební neúspěch ODA v roce 1992, kdy došlo k omylu v prezentaci stranických preferencí a veřejnost nabyla dojmu, že se tato strana nedostane do parlamentu [Krejčí 2004: 20]. Odlišný průběh lze sledovat v případě strany Důchodci za životní jistoty, které ve volbách

v roce 1998 ani vysoké předvolební odhady „nepomohly“ ke vstupu strany do parlamentu.

Ani v tomto případě nechci zpochybnit existenci obou modelů volebního rozhodování. Pouze se snažím poukázat na to, že není vhodné jejich váhu přeceňovat. V situaci, kdy rozhodování voličů je determinováno mnoha jinými (a pravděpodobně mnohem silnějšími) faktory a kdy se různé vlivy různými způsoby vzájemně ruší, doplňují nebo nahrazují, nelze informace předvolebních výzkumů rozhodně považovat za úhelné kameny rozhodování voličů.¹⁰

Reálná forma fungování volebního rozhodování je navíc podstatně komplikována odlišným charakterem jednotlivých volebních situací. Jiný model může převažovat u tzv. voleb prvního řádu (jednoduše řečeno takových, které považují občané za nejdůležitější; tj. v ČR především volby do PS PČR), jiný pak u voleb řádu druhého (tj. těch „méně důležitých“; v ČR například volby senátní, do Evropského parlamentu atp.).¹¹

Uvedené příklady je možné shrnout nejednoznačným konstatováním, že předvolební výzkumy na rozhodování voličů určitý vliv mít mohou, ten však za běžných okolností není nijak zásadní a především, je stěží identifikovatelný. S jistou nadsázkou můžeme říci, že politickým stranám nelze doporučit manipulaci s jejich výsledky. Nikdo totiž s jistotou nemůže dohlédnout, k čemu konkrétní zásah v důsledku povede. Zdá se dokonce, že jedinými, kdo to s jistotou „vědí“, nejsou ani odborníci na sociologické výzkumy či na problematiku veřejného mínění, nýbrž někteří novináři a politici. Ti jsou si jisti, že volební průzkumy rozhodují o bytí a nebytí politických stran, vědí, že Stranu zelených do parlamentu dostal komplot výzkumných agentur, že za neúspěchem jiných stran stojí nepřátelsky manipulované výsledky, nebo že za pár milionů lze pěkně půlprocento za půlprocentem stranu dostat snad až do Kramářovy vily...

poznámky

¹ Stranické sympatie: podíl osob, které preferují určitou politickou stranu nebo jí v případě pochybností alespoň vyjadřují sympatie
Stranické preference: podíl osob, které preferují určitou politickou stranu ze souboru všech oprávněných voličů
Voličské preference: podíl osob, které preferují určitou politickou stranu ze souboru všech dotázaných, kteří svou účast ve volbách nevyloučili
Volební prognóza: odhad skutečného výsledku voleb
² Laxní přístup k přesnému označování povahy produktu předvolebního výzkumu je patrný například u agentury SC&C, když jejich data byla MF Dnes prezentována jako prognóza [MF Dnes 2006] a navíc porovnávána se skutečnou prognózou Factum Invenio [iDnes 2006a]. Přitom šlo o výzkum na zakázku přímo pro tento deník a ošetřit v takových podmínkách jeho interpretaci je nepochybně mnohem snazší, než když jsou výsledky volně k dispozici a jejich interpretace je plně v rukou pracovníků médií.
³ Ostatně s tímto porovnáním vcelku pochopitelně hned dva dny po volbách vyšla agentura, jejíž data se volebnímu výsledku podobala nejvíce. [STEM 2006a]
⁴ Jsou uváděny kvadratické odchylky, které dávají vyšší váhu větším chybám odhadu.
⁵ O neúspěchu prognózy TNS Factum v roce 2002 viz Lebeda [2004], „neúspěch“ v porovnání s voličskými preferencemi v roce 2006 je patrný z tabulky 1.

⁶ Blíže k tématice exit pollu u příležitosti voleb do PS 2006 viz příslušné webové stránky agentury SC&C: http://www.scac.cz/default_volby.html
⁷ 16. 2. 2006 přinesla tuto informaci tisková zpráva agentury STEM [2006b], 18. 2. ji potvrdily výsledky výzkumu SC&C, zveřejněné např. na iDnes [2006b] a 1. 3. také CVVM SOÚ AV ČR [Kunštát 2006].
⁸ 13. dubna tuto informaci na základě průzkumu agentury SC&C zveřejnil internetový deník iDnes [2006c], 19. 4. ji na základě dalšího šetření potvrdila tisková zpráva společnosti STEM [2006c].
⁹ Mezi lednem a únorem narostly preference Strany zelených ze 2 % na 7 %, tj. cca o 5 procentních bodů, přičemž tento nárůst nemůže být spojován s vlivy předvolebních výzkumů. Mezi únorem a březnem (kdy již veřejnost věděla o dosažení pětiprocentní hranice) se pak zvýšily ze 7 % na 11 %, tj. „pouze“ o cca 4 procentní body.
¹⁰ Ostatně ani sami voliči jim příliš velkou váhu nepřikládají, za mnohem důležitější ve svém rozhodování považují politické přesvědčení, dlouhodobý příklon k politické straně a vliv médií [Červenka 2006].
¹¹ K volbám prvního a druhého řádu blíže Linek [2004] nebo Reiff a Schmitt [1980].

- Adamec, Č. 1996. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Bečvář, J. 1996. *Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV 1967 – 1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Červenka, J. 2006. *Občané o volebním rozhodování a vlivech, které na něj působí*. Tisková zpráva CVVM SOÚ AV ČR, 5. 6. 2006.
- iDnes 2006a. „Prognóza pro MF DNES: ODS 30,8 procenta, ČSSD 24 %.“ *iDnes*, 28. 5. 2006. http://zpravy.idnes.cz/prognóza-pro-mf-dnes-ods-30-8-procenta-cssd-24-fjc-/domaci.asp?c=A060528_114128_domaci_mad.
- iDnes 2006b. „Rostoucí šance Zelených na Sněmovnu potvrdila i ČT.“ *iDnes*, 18. 2. 2006. http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A060218_193728_domaci_miz.
- iDnes 2006c. „ODS by volby vyhrála, Topolánek ne.“ *iDnes*, 13. 4. 2006. http://zpravy.idnes.cz/ods-by-volby-vyhrala-topolánek-ne-dld-/domaci.asp?c=A060412_211317_domaci_dp.
- Krejčí, J. 2004. „Volební průzkumy a společnost.“ Pp. 13-35 in Krejčí, Jindřich (ed.), *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kunštát, D. 2006. *Stranické preference v únoru 2006*. Tisková zpráva CVVM SOÚ AV ČR, 1. 3. 2006.
- Lebeda, T. 2004. „Výzkumy volebních preferencí v konfrontaci s volebními výsledky. Případy voleb do Poslanecké sněmovny 2002, referenda o přistoupení k EU 2003 a voleb do Evropského parlamentu 2004.“ Pp. 97-111 in Krejčí, J. (ed.), *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lebeda, T., Krejčí, J., Leontiyeva, Y. 2005. „Volební preference, jak jim správně porozumět.“ *Naše společnost 2005 (2)*: 25-28.
- Linek, L. 2004. „Analýza voleb do Evropského parlamentu 2004 v ČR. Platí stále teorie voleb druhého řádu?“ *Naše společnost (2)*: 25-29.
- MF Dnes 2006. „Poslední volební průzkum: ODS 30,8 procenta, ČSSD 24,2 %.“ *MF Dnes*, 29. 5. 2006:1.
- Noelle-Neumann, E. 1984. *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*. Chicago: Univ. of Chicago Pr.
- Pavlíček, T. 2006. „Podezřelé předvolební průzkumy.“ *Respekt (18)*: 6.
- Reiff, K., Schmidt, H. 1980. „Nine Second-Order Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results.“ *European Journal of Political Research (8)*: 3-44.
- STEM 2006a. *Porovnání předvolebních výzkumů a výsledků voleb*. Tisková informace společnosti STEM, 5. 6. 2006.
- STEM 2006b. *Stranické preference STEM – únor 2006*. Tisková informace společnosti STEM, 16. 2. 2006.
- STEM 2006c. *Stranické preference STEM – duben 2006*. Tisková informace společnosti STEM, 19. 4. 2006.
- Šamanová, G. 2006. „Kvazidemokratická období výzkumu veřejného mínění před rokem 1989.“ *Naše společnost 2006 (1)*: 19-21
- Šubr, J. 1998. „Spirála mlčení.“ Pp. 36-41 in Šubr J. a kol., *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění. Teorie a výzkum*. Praha: Karolinum.
- Vinopal, J. 2003. „Zdroje zkreslení výzkumů veřejného mínění.“ *Naše společnost (3-4)*: 18-22.

Jiří Vinopal vede Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR. V roce 2001 dokončil magisterský program sociologie na katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde v současné době pokračuje postgraduálním studiem a současně tamtéž vyučuje metody a techniky sociologického výzkumu. Odborně se zaměřuje na oblast metodologie sociologických výzkumů, zejména na využívání kognitivních přístupů při konstrukci výzkumných nástrojů. Lze ho kontaktovat na adrese: jiří.vinopal@soc.cas.cz